

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ

ROMA DÖNEMİ
BATH (Aquae Sulis) ve SARIKAYA (Aquae Sarvenae / Basilika Therma) KARŞILAŞTIRMALI ARKEOLOJİK ANALİZİ

ÖĞR. GÖR. DR. ERTAN ŞEHİT

2026

İçindekiler

1. KONU 1
2. ÖZET....1
3. GİRİŞ 1
3.1. Yapıların Kısa Tanıtımı....2
4. KAYNAKLAR VE YÖNTEM 2
4.1. Yayın ve Araştırmaların Sunduğu Veri Türleri....2
4.2. Karşılaştırma yöntemi 2
5. İNGİLTERE/BATH (AQUAE SULIS) HAMAMININ ARKEOLOJİK DEĞERLENDİRİLMESİ....3
5.1. Konum ve tarihsel bağlam....3
5.2. Plan ve mekân organizasyonu 3
5.3. Isıtma, su ve altyapı sistemi 4
5.4. Malzeme ve yapım tekniği 5
5.5. Süsleme ve mimari bezeme özellikleri....6
5.6. Kullanım evreleri ve işlevsel değerlendirme....7
5.7. Kullanım Kurgusu 8
6. SARIKAYA (AQUAE SARVENAE) HAMAMININ ARKEOLOJİK DEĞERLENDİRMESİ 8
6.1. Konum ve tarihsel bağlam....8
6.2. Plan ve Mekân Organizasyonu....9
6.3. Isıtma, su ve altyapı sistemi 11
6.4. Malzeme ve yapım tekniği 11
6.5. Süsleme ve mimari bezeme özellikleri....12
6.6. Kullanım evreleri ve işlevsel değerlendirme....13
6.7. Kullanım Kurgusu 13
7. KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ....14
7.1. Konum ve kent içindeki yeri 14
7.2. Tarihlendirme ve kullanım evreleri 14
7.3. Plan şeması ve mekân organizasyonu 15
7.4. Isıtma ve su sistemi 15
7.5. Malzeme ve yapım tekniği 16
7.6. Süsleme ve estetik özellikler 17
7.7. İşlevsellik 17
8. KARŞILAŞTIRMA TABLOSU 18
9. TARTIŞMA 19
10. SONUÇ 19
11. KAYNAKÇA 20

1. KONU

Çalışma başlığı: "Roma Dönemi Bath (Aquae Sulis) ve Sarikaya (Aquae Sarvenae / Basilika Therma) Karşilaştirmali Arkeolojik Analizi „

İncelenen yapılar: (1) **Bath Roma Hamamı** - antik *Aquae Sulis*; Bath kenti, Somerset, İngiltere. (2) **Sarıkaya Roma Hamamı** - antik *Aquae Sarvenae / Basilika Therma*; Sarıkaya ilçesi, Yozgat, Türkiye.

2. ÖZET

Bu çalışma, doğal sıcak su kaynağına dayalı iki Roma termal hamamını arkeolojik açıdan karşılaştırır. İngiltere'de **Aquae Sulis (Bath)** ve Türkiye'de **Aquae Sarvenae / Basilika Therma (Sarıkaya)**. Çalışma, bahsi geçen iki yapının konum ve tarihsel bağlam, plan ve mekân organizasyonu, ısıtma-su-altyapı sistemi, malzeme ve yapım tekniği, mimari bezeme ile kullanım evreleri bakımından benzerlik ve farklılıkları, yayınlar temelinde ortaya koymaktır.

Karşılaştırma, her iki yapının da doğal termal suyu yapay *hypocaust* (ısıtma sistemi) ısıtmasıyla birleştiren, şifa ve dinsel boyutları olan, yüksek statülü kamusal yapılar olduğunu göstermektedir (Cunliffe 1969, 128–131; Borgia 2019, 89–90). Kaynak sıcaklıkları da yakındır (Bath:49°C; Sarıkaya:48°C) (Cunliffe 1969, 147; Borgia 2019, 87). Buna karşılık plan mantığı belirgin biçimde farklılık göstermektedir. Bath, doğu-batı doğrultusunda uzun bir eksende, merkezi ve kurşun kaplı Great Bath (19,0x8,92x1,52 m) çevresinde örgütlenen, altı yapı evresi belgelenmiş ve nihayetinde masif taş beşik tonozla örtülmüş bir yapı kompleksidir (Cunliffe 1969, 95, 116-120, 128-131). Sarıkaya, on açıklıklı, iki katlı, Korinth düzenli anıtsal bir mermer cephe ile ilişkili, merkezi eksende üç havuzdan (23,30x12,80x1,34 m; 16x4 m; 15x5,20x1,50 m) oluşan ve kesin planının sınırları henüz bilinmeyen bir yapıdır (Şenyurt 2016, 114-115; Borgia 2019, 87-89).

Malzemede Bath oolit taşı, masif kurşun astar ve kutu-tuğla tonoz kullanırken, Sarıkaya mermer cephe/havuz, kireçtaşı iç duvar, traverten *pilae* (döşemeyi taşıyan ayaklar) ve bazalt kullanılmıştır (Cunliffe 1969, 96, 126; Başıbüyük vd. 2019, 233, 239). Bezemede Bath daha sade/anıtsaldır ve asıl figürlü plastik bitişik tapınağa (Gorgon alınlığı) aittir. Sarıkaya'da ise bucephalion-girland frizli Korinth cephe, başlı başına bir bezeme programıdır (Cunliffe 1969, 97, 120-121; Cousins 2016, 1-2; Şenyurt 2016, 115). Sonuç olarak Bath plan-evre okunabilirliği ve teknik gelişkinlikle öne çıkarken, Sarıkaya ise anıtsal cephe bezemesi ve kesintisiz çok dönemli kullanım bakımından öne çıkar.

3. GİRİŞ

Roma dünyasında hamam ve yıkanma, en yaygın ortak kültürel pratiklerden biridir. Ancak doğal sıcak kaynaklara dayanan termal (şifa) hamamları, ısı ve mineral özellikleri nedeniyle sıradan hamamlardan bazı yönleriyle ayrılan özel bir yapı türü oluşturur (Fagan 1999, 88; Borgia 2019, 81, 90). Bu çalışmanın konusu, bu türün iki güçlü örneğini, biri İngiltere'de' diğeri ise Türkiye'de mevcut arkeolojik raporlara ve yayınlara dayanarak doğrudan karşılaştırılmasıdır. Amaç, yapıları ayrı ayrı tanımlamanın yanında, ortak ve ayrışan mimari-teknik çözümlerini bilimsel bir analiz ile tartışmak ve sonuçlar üretmektir.

3.1. Yapıların Kısa Tanıtımı

Aquae Sulis (Bath). Bath kentinin merkezinde, King's Bath sıcak kaynağının hemen batısında yer alır ve doğrudan bu kaynaktan beslenir. Sulis Minerva Tapınağı ve kutsal kaynak rezervuarını içeren duvarlı bir kutsal alana bitişiktir (Cunliffe 1969, 95; Cousins 2016, 1). Yapı, Roma İngiltere'sinin en iyi belgelenmiş termal kompleksi olarak nitelendirilir (Savani 2017, 524).

Aquae Sarvenae / Basilika Therma (Sarıkaya). Yozgat Sarıkaya'da, Kaplıca Mahallesi'nde, bugün hala 48°C sıcaklıkta akan termal kaynağın üzerinde kurulmuştur. Cappadocia, Galatia ve Bithynia-Pontus eyaletlerinin kesişim bölgesinde, önemli bir yol kavşağında yer alır (Şenyurt 2016, 111; Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 2-5). Yapı, MS 451'den itibaren *Basilika Therma* ("imparatorluk hamamı") adıyla anılan bir piskoposluk merkezinin çekirdeğidir (Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 6).

4. KAYNAKLAR VE YÖNTEM

4.1. Yayın ve Araştırmaların Sunduğu Veri Türleri

Veri türü	Bath (Aquae Sulis)	Sarıkaya (Aquae Sarvenae)
Ölçekli plan / kesit	Ayrıntılı (Cunliffe 1969, fig. 31, 33, 40, 44-47, 37)	Kısmi (kroki; ölçekli tam plan yok - sınırlar bilinmiyor)
Fotoğraf / levha	Tarihi levhalar; hypocaust (Levha XIX)	Cephe, natatio, arşitrav, hypocaust (2009-2020)
Mimari tanım	Evre bazlı, çok ayrıntılı (Richmond ve Cunliffe)	Cephe ve havuzlar odaklı, ayrıntılı
Kazı verisi	1727-1968; Cunliffe 1969 monografisi	1932 (Haines/Bittel 1985) ve 2010-2015 (Şenyurt 2016)
Malzeme bilgisi	Betimsel (oolit, kurşun,tuğla vb.)	Jeolojik-mühendislik analizli (Başıbüyük vd. 2019)
Buluntu / tarihleme	Sınırlı; Hadrian sikkesi Terminus Post Quem (Knowles 1926, 18)	Antoninus Pius sikkesi; çok dönemli buluntular
Belgeleme tekniği	Elle rölöve, survey (Cunliffe 1965–68)	İHA fotogrametri, 4 cm 3B model (Akın ve Erdoğan 2022)

Tablo 1. İki yapıya ait arkeolojik veri türlerinin karşılaştırması.

4.2. Karşılaştırma yöntemi

Yöntem üç aşamalıdır. Önce her yapı, yayınlara dayanarak yedi arkeolojik ölçüt üzerinden değerlendirilmiştir. Konum ve tarihi, plan ve mekân organizasyonu, ısıtma-su-altyapı, malzeme ve yapım tekniği, süsleme, kullanım evreleri ve işlev, günümüze ulaşan kalıntılar. Ardından yapılar bu başlıklara göre doğrudan benzerlik ve farklılıklar birlikte araştırılmıştır. Son olarak bulgular kapsamlı bir karşılaştırma tablosunda özetlenir. Tüm çalışma yalnızca kazı raporları ve yayınlarda açıkça yer alan verilere dayandırılmıştır.

5. İNGİLTERE/BATH (AQUAE SULIS) HAMAMININ ARKEOLOJİK DEĞERLENDİRİLMESİ

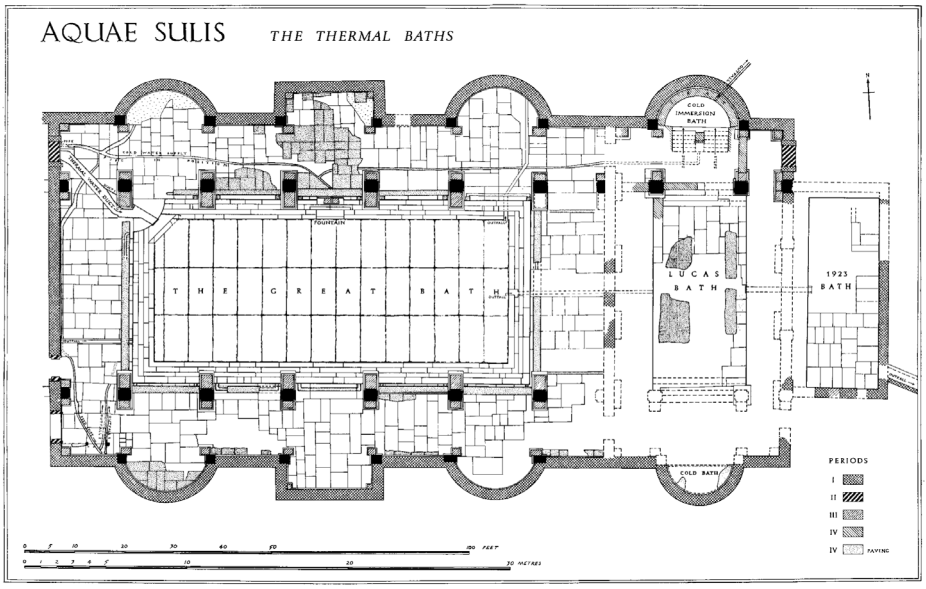
5.1. Konum ve tarihsel bağlam

Bath'te üç sıcak kaynak bulunmaktadır. King's Bath, Hot Bath (Hetling) ve Cross Bath kaynakları (Cunliffe 1987, 250). Roma dönemi mineral suyunun ana odağı, King's Bath kaynağı çevresinde kümelenen tapınak-hamam- (muhtemel) tiyatro üçlüsüdür (Cunliffe 1987, 34). Hamam, doğrudan bu kaynaktan beslenir ve Sulis Minerva Tapınağı ile kutsal kaynağın rezervuarını içeren duvarlı bir kutsal alana bitişiktir. Circular Bath'i barındıran holün kuzey duvarındaki büyük pencereler, banyo mekanından kutsal havuza ve tapınağa doğru bir görüş açacak biçimde tasarlanmıştır (Cunliffe 1969, 103-104).

Tapınak, Cunliffe 1987'de MS 60'lara, Cousins 2016'da ise geç Neron-Erken Flavius dönemine tarihlemektedir. Tetrastylos, Korinth düzeninde, sütunları 8 m, cephesi, 9 m ve en az 12 m yüksekliğindeydi (Cunliffe 1987, 739; Cousins 2016, 1). MS 2. Yüzyılda, tapınağın doğusunda zengin bezemeli dairesel bir tapınak (*tholos*) içeren yeni bir avlu düzenlenmiştir. Cunliffe bunu Hadrian dönemine ve olasılıkla imparatorun MS 122 ziyaretine tarihlendirmektedir (Cunliffe 1987, 31-32). Kutsal alanın en kapsamlı yeniden düzenlenmesi MS 300 civarındadır. Açık su kaynağı masif taş tonozlu bir holle çevrelenmiş ve ahşaptan daha kalıcı olan taşla yeniden örtülmüştür (Cunliffe 1987, 34). Kutsal alanın MS 4. Yüzyıl sonu- 5. Yüzyıl başına kadar çakıl döşeme yenilemeleriyle bakımlı tutulduğu belgelenmiştir (Cunliffe 1987, 34-36).

5.2. Plan ve mekan organizasyonu

Plan, doğu-batı aksına oturtulmuştur. Merkezde, sıcak kaynaktan iç ölçüsü 0,5×0,13 m olan kurşun bir boruyla beslenen 19 x 8.92 m ölçülerinde *Great Bath* yer alır. Tabanı kurşun levhayla kaplıdır (Cunliffe 1969, 95). Havuzu çevreleyen gezinti koridoru 0,23 m kalınlığında oolit levhalarla döşenmiştir. Kuzey ve güney duvarları ortada dikdörtgen, yanlarda yarım-daireye yakın nişlerle (*exedra*) tasarlanmıştır.

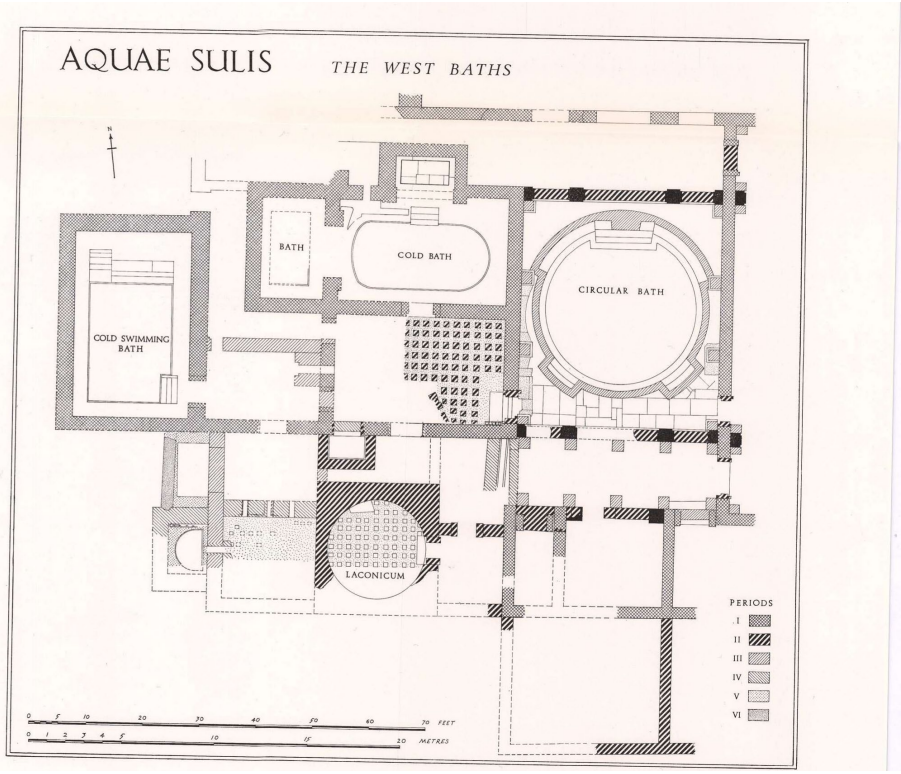

Resim 1. Bath, termal hamamların planı (Great Bath, Lucas Bath, "1923 Bath", soğuk daldırma havuzu). Kaynak: Cunliffe 1969, fig. 31.

Great Bath'in doğusunda, ekseni kuzey-güney olan 25.88x10.51 m ölçülerinde *Lucas Bath* yer almaktadır. Bu kısımda da başlangıçta kurşun kaplıydı (Cunliffe 1969, 100). Onun daha doğusundaki, 1923'te Knowles'un ortaya çıkardığı 11.89x4.42 m ölçülerinde ikinci bir havuz

basamaksız olması ve tabanının kuzey-güney uçlarda farklı düzeylerde olmasıyla tipik bir *natatio* (soğuk su yüzme havuzu) niteliği taşımaktadır (Cunliffe 1969, 100–101). Great Bath'in batısındaki hol ise, güneyden açık kemer dizileriyle girilen, kuzey duvarı masif kesme taş ve büyük pencerelerle tasarlanmış bir *apodyterium* (soyunma odası) olarak kurgulanmıştır (Cunliffe 1969, 103-104).

Batı kanadında, birinci dönemde dört büyük odalı bir takım bulunur. İki gömme sıcak banyolu 5.79x8.99 m ölçülerinde bir *caldarium* (sıcak su bölümü), bir *tepidarium* (ılık yıkanma odası), *frigidarium* (soğuk bölüm) yerine geçen bir soğuk yüzme havuzu ve olasılıkla bir *apodyterium* (soyunma odası) bulunmaktadır (Cunliffe 1969, 108-109). İkinci dönemde bu alana, 5,49 m çapında dairesel bir *laconicum* (kuru sıcak), bir egzersiz avlusu ve Circular Bath'in soğuk havuz olarak kullanılan bir birim eklenmiştir (Cunliffe 1969, 110, 129). Batı hamamlarının planı ve evre evreleri aşağıdaki resimde görülür.

Resim 2. Bath- batı hamamları planı: soğuk yüzme havuzu, Circular Bath, laconicum ve ısıtmalı odalar. Kaynak: Cunliffe 1969, fig. 33.

5.3. Isıtma, su ve altyapı sistemi

Yapay ısıtmalı odalar *hypocaust*(ısıtma sistemi) ile ısıtılmıştır. *Pilae* (üst üste dizili tuğla ayaklar), *suspensura* (asma döşeme), duvarlara çakılı tuğla (*tubuli*) ve *praefurnium* (ateş yakılan fırın). Batı *tepidarium*'unda asma döşemenin, sıcak havanın daha etkin dolaşması için sıkı aralıklı yatay tuğla sıralarıyla kurulduğu, Irvine'ın 1867'de çizdiği kesitte belgelenmiştir. Güney duvarına çakılı dikey kutu kaplaması büyük ölçüde yerindedir (Cunliffe 1969, 110-111).

b. The hypocaust of the *tepidarium* west of the Circular Bath (p. 110)

Resim 3. Bath - Circular Bath'in batısındaki tepidarium hypocaustu, korunmuş pilae dizileri. Kaynak: Cunliffe 1969, Levha XIX-b.

Su altyapısı kapsamlıdır. Su kaynağı yaklaşık 49°C sıcaklıktadır. Bu suyu kentten uzaklaştırmak için yapı, kaynağa doğrudan bağlı büyük bir ana tahliye kanalıyla donatılmıştır (Cunliffe 1969, 121, 147). Kanal tipik olarak 2.29 m yükseklik x 0.76 m genişliğinde olup tabanda ahşap astarlı bir kanala daralır. Bazı noktalarında, tıkanma denetimi için denetim boşlukları bulunur ve içinde yürünerek periyodik temizlik yapılabilir (Cunliffe 1969, 122-126). Kurşun tesisatı ise Roma Dönemi'nin en geniş örneklerindendir. Great Bath'in kuzeydoğu köşesindeki tahliye ağzının orijinal bronz sürgüsü korunmuştur.

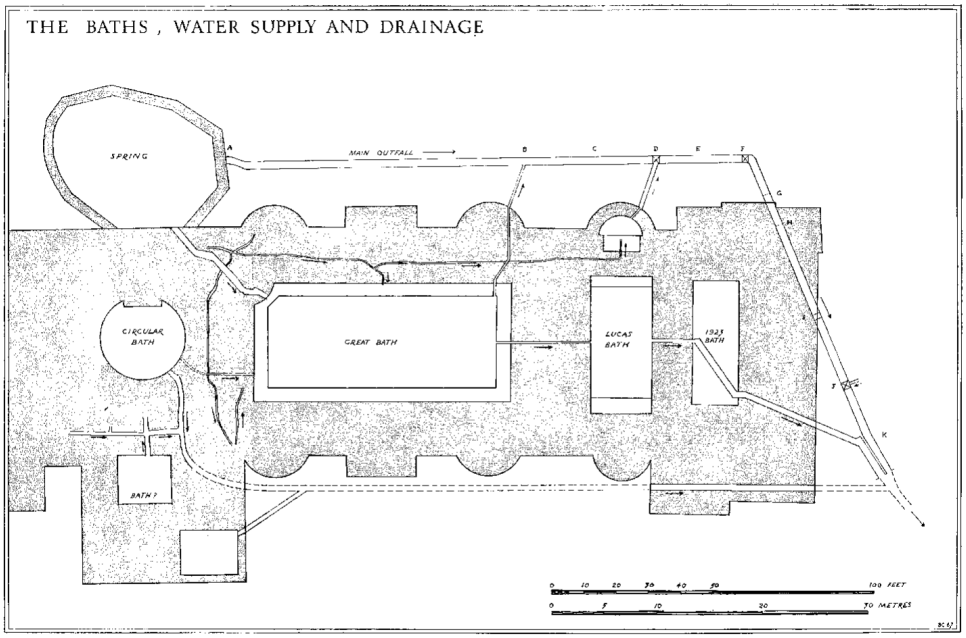

FIG. 40

Resim 4. Bath hamamların su beslemesi ve drenaj sistemi. Kaynak: Cunliffe 1969, fig. 40.

5.4. Malzeme ve yapım tekniği

Başlıca malzemeler: oolit (Bath taşı) döşeme ve duvar, kurşun (havuz astarı, borular, tuğla (hypocaust ve tonoz kama taşları), kireç ve ezilmiş tuğla kırmızı çimento (buhardan koruma için her iki yüze uygulanmış), kesme taş ve mozaiktir (Cunliffe 1969, 96, 114). Gezinti koridoru kenar

duvarları çekiç ve keskiyle işlenmiş küçük kare Bath taşı bloklarla kaplanmış, moloz dolgulu çekirdek kireç harçla doldurulmuştur (Cunliffe 1969, 96).

Üstyapı, arkeolojik olarak en dikkat çekici teknik kanıttır. Birinci dönemde merkezi mekanlar (Great Bath, Lucas Bath, Circular Bath) bazilikal bir ahşap çatı ile birlikte örtülüyken, üçüncü dönemde tuğla kemer taşlarından kurulan, sıvalı su geçirmez beşik tonozlara geçilmiştir. Tonozun baskısını karşılamak için paralel tonozlar ve ikincil payanda kütleleriyle desteklenmiştir (Cunliffe 1969, 98, 116-120). İki dönemin çatı özellikleri aşağıdaki kesitte karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

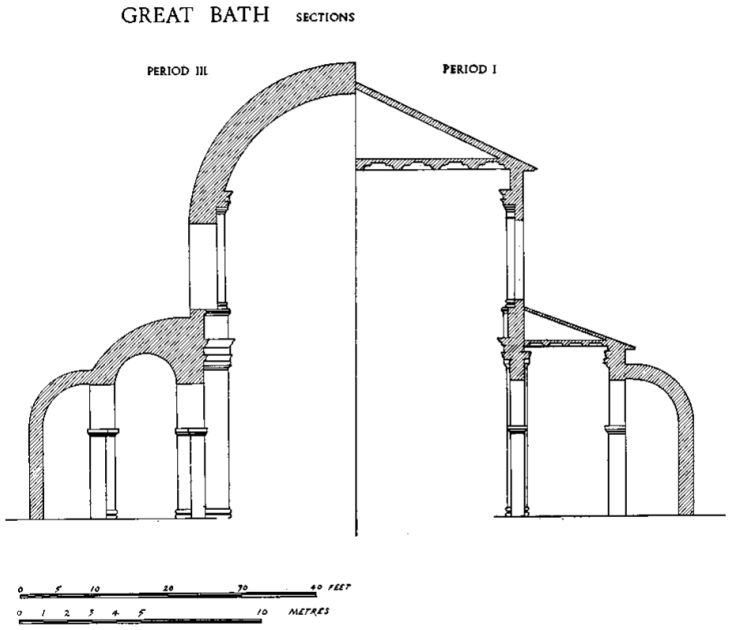

FIG. 37

Resim 5. Bath Great Bath kesitleri: Dönem I (ahşap çatı) ve Dönem III (masif beşik tonoz). Kaynak: Cunliffe 1969, fig. 37.

5.5. Süsleme ve mimari bezeme özellikleri

Hamamın kendisi bezemeden çok anıtsal çerçeveye dayanmaktadır. Payeler süslemesiz Toskan pilasterlerle işlenmiş, etki Tabularium ya da Colosseum gibi yapılardaki gibi mimari çerçeveye bırakılmıştır. İkinci katın nişleri arasında kullanılmış olması olası gömme yarım-sütunlar için Cunliffe, Marcellus Tiyatrosu ve Colosseum ile benzediğini önermektedir (Cunliffe 1969). En dikkat çekici tasvir, 1880 kazısında bulunan, 1.98 m yarıçapında dairesel bir anıta ait, iki yüzü de bezemeli frizli saçaktır. İç yüzde yapraklı kıvrım, dış yüzde figürlü ve çiçekli panolar yer alır. (Cunliffe 1969).

Great Bath'in kuzey kenarındaki mevcut çeşme ise yeniden kullanılmış bir taştan oyulmuş geç bir eklentidir. Üzerindeki aşınmış kabartma, bir cenaze-ziyafet mezar taşındaki uzanan figürün su perisine dönüştürülmüş halini andırır (Cunliffe 1969). Kutsal alanın en ünlü bezemesi olan Gorgon başı ise hamamın değil, bitişik Sulis Minerva Tapınağı'nın alınlığına aittir; 1. yüzyılda, olasılıkla Kuzey Galyalı ustalarca yapılmış ve Augustus Forumu'nun imparatorluk ikonografisi yansıtılmıştır (Cousins 2016).

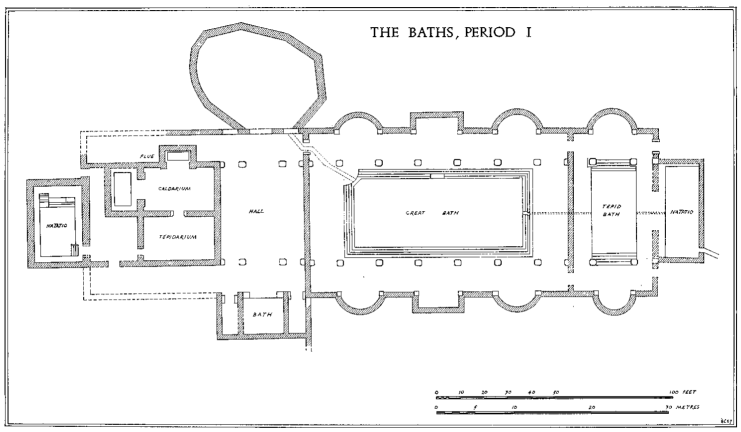

Resim 6: Sulis Minerva Tapınağı Gorgon başı. Kaynak: Cousin 2020, Fig.4.1

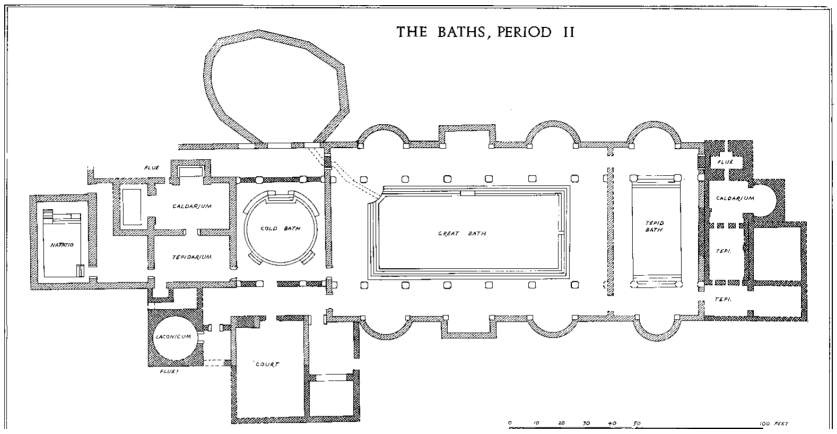
5.6. Kullanım evreleri ve işlevsel değerlendirme

Cunliffe altı yapı evresini tanımlar. **I. Dönem:** termal havuzları (Great/Lucas/natatio) yapay ısıtmalı takımdan (apodyterium, tepidarium, caldarium, iki sıcak banyo, frigidarium/soğuk yüzme) büyük bir holle ayıran, sade ve anıtsal, kirişli bazilikal çatılıdır. **II. Dönem:** batıda laconicum, egzersiz avlusu, dairesel soğuk havuz içeren ve doğuda ikinci bir takımın eklenmesinden oluşmaktadır. **III. Dönem:** merkezi mekanların masif taş beşik tonozla yeniden örtülmesi ve Circular Bath'in eklenmesi. **IV. Dönem:** doğu hamamlarının çok daha görkemli biçimde yeniden inşası (iki yarım-daire sıcak banyolu caldarium ve büyük fırın). **V. Dönem:** küçük yeniden inşalar ve geç Roma'da yükselen su taşkınlarına karşı hypocaust tabanlarının yükseltilmesi. **VI. Dönem:** güneydoğu hypocaustlarının kapatılması ve beton ile yeniden döşenmesi (Cunliffe 1969).

İşlevsel olarak yapı hem termal/şifa hem de sosyal niteliklidir. Lucas Bath'in kuzey nişine yerleştirilen, hamamı kullanan kişilerin boynuna kadar suya gömülü oturabildiği, gizlilik için perdelenmiş soğuk banyosu, Augustus'u soğuk su tedavisiyle iyileştiren hekim Antonius Musa ile ilişkilendirilir (Cunliffe 1969, 102). Kutsal kaynağa bırakılan sunular ve lanet tabletleri (*Tab. Sulis*), yapının dinsel-kamusal boyutunu belgeler (Fagan 1999, 1834–1859). İlk iki dönemin planları aşağıda karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

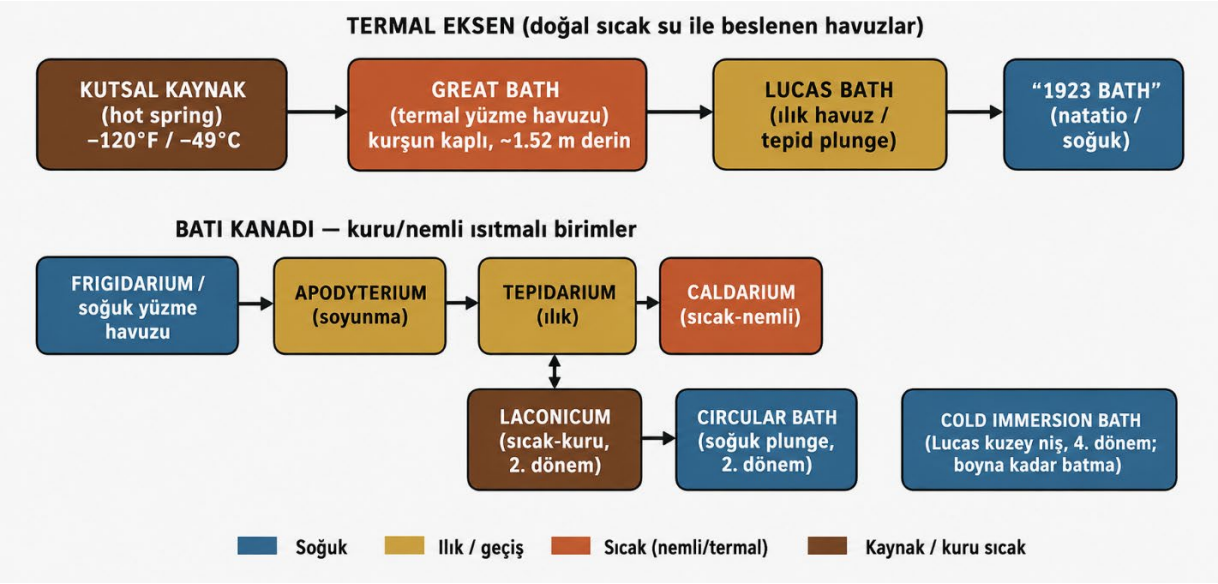
Resim 7. Bath Dönem I planı (natatio, caldarium, tepidarium, hall, Great Bath, tepid bath). Kaynak: Cunliffe 1969, fig. 44.

Resim 8. Bath Dönem II planı (laconicum, egzersiz avlusu ve Circular Bath eklenmiş). Kaynak: Cunliffe 1969, fig. 45.

5.7. Kullanım Kurgusu

İlk dönemde büyük hol hem toplanma hem soyunma mekânı işlevi görmektedir. Buradan doğuya termal havuzlara (Great/Lucas/natatio), batıya ise apodyterium üzerinden yapay ısıtmalı takıma geçiliyordu (Cunliffe 1969, 128). Böylece termal ve yapay ısıtmalı yıkanma türleri mekânsal olarak ayrılmıştır. Hamama gelenler, kaynak suyunda yüzme, kademeli sıcaklıkta buhar banyosu ya da kuru sıcak ve soğuk havuz arasında seçim yapabilmiştir (Cunliffe 1969, 130-131). Aşağıdaki şema, bu işlev-sıcaklık ilişkisini göstermektedir.

Resim 9. Mekanların işlevselliği ve dolaşım. Cunliffe 1969'da (95-131) betimlenen mekan işlevlerine dayanılarak bu rapor için hazırlanmıştır.

6. SARIKAYA (AQUAE SARVENAE) HAMAMININ ARKEOLOJİK DEĞERLENDİRMESİ

6.1. Konum ve tarihsel bağlam

Yapı, Sarıkaya ilçe merkezinde, deniz seviyesinden 1170 m yükseklikte bir plato üzerinde, Yozgat'ın 77 km güneydoğusunda ve hala yaklaşık 48°C akan termal kaynağın üzerinde yer alır (Şenyurt 2016, 111; Borgia 2019, 87). Konum, kuzey-güney (Amisos/Samsun - Basilika Therma

- Caesarea/Kayseri) sivil yolu ile doğu-batı askeri yolunun kesişim noktasındadır. Bizans döneminde de Konstantinopolis'ten Sebasteia üzerinden Armenia'ya uzanan askeri güzergâhın bir durağıdır (Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 4–6; Ramsay 1890).

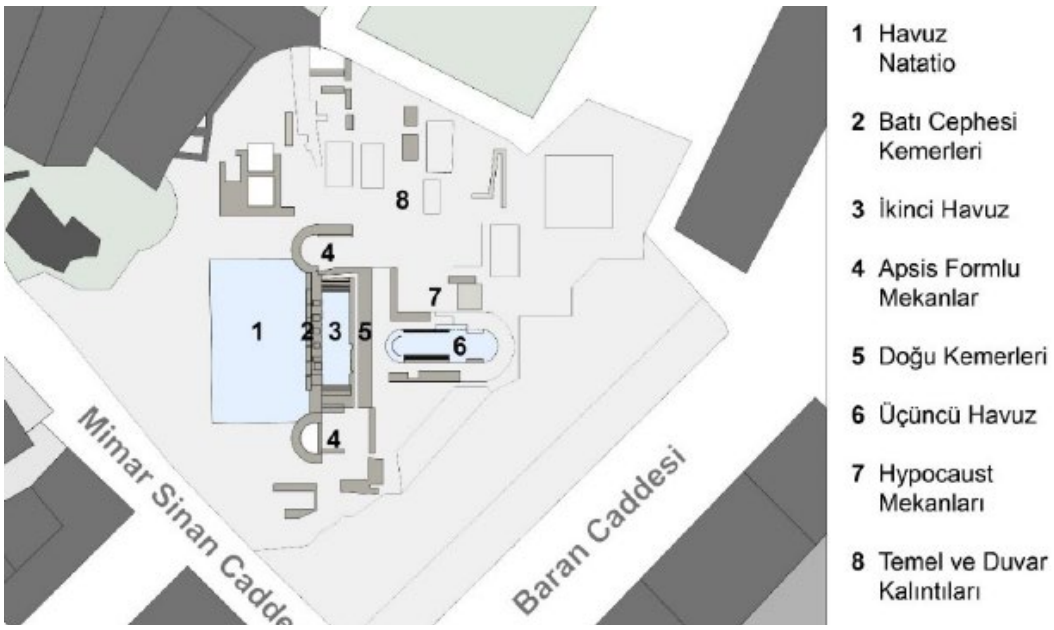
Yerleşim antik kaynaklarda çeşitli adlarla anılır. Strabon'da Saravene/Sarauene (Strabo XII.4), Tabula Peutingeriana'da Tavium ile Caesarea arasında Aquas Arauenas/Sarvenae (Miller 1916), Hierocles'in *Synekdemos*unda ise *τὰ Θέρμα* olarak anılmaktadır (Hild ve Restle 1981; Borgia 2019, 87). Hild ve Restle ile Honigmann'a göre MS 451'den itibaren kente "Basilika" statüsü eklenerek *Basilika Therma* adı verilmiş ve kent kırsal yönetimden sorumlu bir piskoposluk merkezi haline gelmiştir (Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 6). İlk Roma yerleşimi MS 1. yüzyıla dayanır ancak Borgia bu evreden hiçbir kalıntının günümüze ulaşmadığını belirtir (Borgia 2019, 87). Aşağıdaki fotoğraflar, yapının modern kent dokusu içindeki konumunu ve korunan cepheyi gösterir.

Resim 10. Sarıkaya - hava fotoğrafı (solda) ve on açıklıklı batı cephesinin görünümü (sağda). Kaynak: Bostan ve Urfalıoğlu 2022, Görsel 12.

6.2. Plan ve Mekân Organizasyonu

Yapının kurgusu, on açıklıklı, iki katlı, yaklaşık 25-30 m uzunluğunda ve yaklaşık 4,5 m yüksekliğindeki anıtsal mermer batı cephesi ile ilişkilidir. Cephenin iki ucunda, dışında dörder yarım-sütun kabartması bulunan yarım-daire planlı birer havuzcuk/mekân yer alır. Kemer dizilimi altta beşik ve düz açıklıkların dönüşümlü, simetrik sıralanmasıyla kurulmuş, üst sıra alt sıranın tersi biçimde düzenlenmiştir (Şenyurt 2016, 114-115). Kazı alanının kuzeydoğusunda, olası bir kapı yapısına ait İon tipi başlıklar bulunması, yapının çeşitli yerlerinde farklı cephe düzenlerinin uygulandığını gösterir (Şenyurt 2016, 115).

Resim 11. Sarıkaya krokisi ve mekân işlevleri. Kaynak: Bostan ve Urfalıoğlu 2022, Görsel 16.

Cephenin batısında, güneybatı köşedeki bir kanalla yaklaşık 3,5 m derinlikteki kaynağa bağlı beslenen büyük *natatio* (23,30x12,80x1,34 m) yer alır. Yanları ve zemini mermer kaplıdır. Havuzun yaklaşık ortasında, ovale yakın altıgen formda (120x140 cm, 25 cm kalınlığında), ortasında içbükey daire içinde haç kabartması bulunan bir *vaftiz taşı* orijinal konumunda bulunmuştur. Havuzun kuzey kısmı geç dönemlerde harç kullanılmadan, devşirme mimari parçalarla bir set halinde bölünmüştür (Şenyurt 2016, 114; Borgia 2019, 87-89).

Resim 12. Sarıkaya termal hamam kompleksinin hava görünümü; natatio, cephe ve apsis formlu uçlar. Kaynak: Borgia 2019, fig. 9 (foto: H. K. Şenyurt).

Cephenin hemen arkasında, 16x4 m ölçülerinde, zemini mermer döşeli, kuzey ve güney yönlerinden mermer basamaklarla inilen iç havuz bulunur. Bu havuz doğuda, batı cephesine benzer açıklıkları olan ancak daha az korunmuş ve zemine ulaşmayan doğu kemerleri ile sınırlanır. Doğu kemerleri mermerden olup, batı cephesinden farklı olarak taş temeller üzerine oturur ve *natatio* için bir giriş oluşturur (Şenyurt 2016, 114; Borgia 2019, 89). Doğu kemerlerinin daha doğusunda, uzun kenarları doğu-batı, kısa kenarları yarım daire biçiminde, merkezi eksen üzerinde konumlanmış üçüncü bir eliptik havuz (15×5,20×1,50 m) yer alır. Zemini bazalt ve mermer döşeli, uzun kenarları basamaklıdır. Bu havuzun kuzey ucunda zeminden termal suyun kaynadığı nokta saptanmış, havuz iç havuza yer altı kanalıyla bağlanmıştır (Şenyurt 2016, 114-115; Borgia 2019, 89). Cephenin iki ucundaki apsis formlu mekânlar *hypocaust*la ısıtılmış, kuzey ve doğudaki, düzenli yerleşimli diğer mekânların işlevi ise henüz net değildir (Borgia 2019, 89; Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 16-18). İç ve üçüncü havuzlar aşağıdaki fotoğraflarda görülebilir.

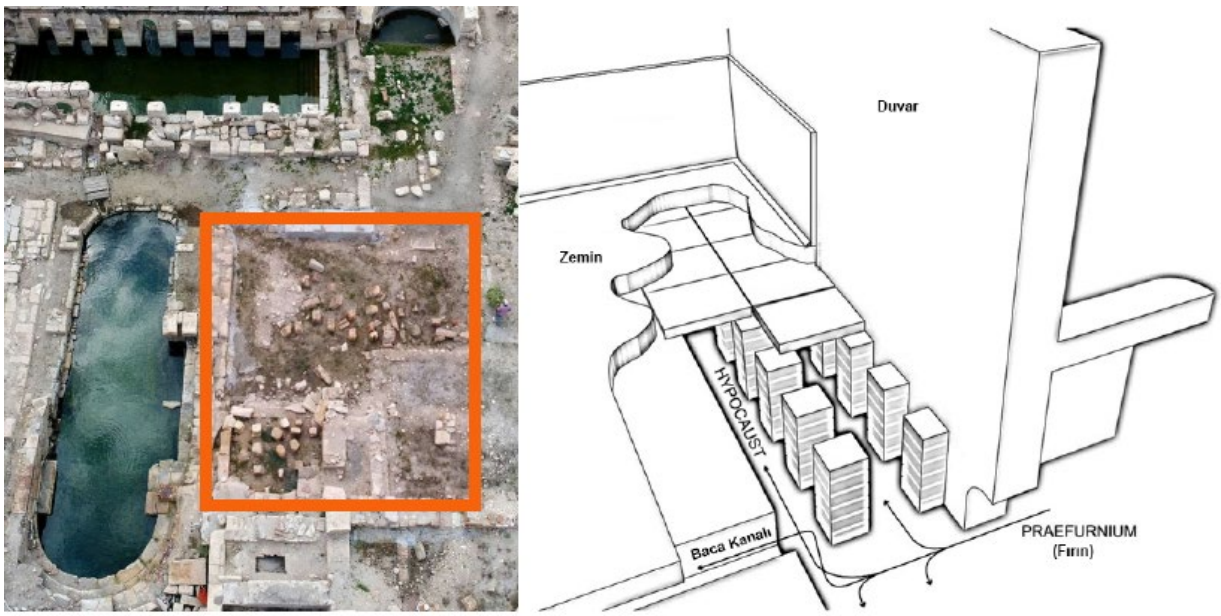

Resim 13. Sarıkaya doğu ve batı kemerleri arasındaki dikdörtgen iç havuz (solda) ve yarım daire uçlu üçüncü havuz (sağda). Kaynak: Bostan ve Urfalıoğlu 2022, Görsel 18.

6.3. Isıtma, su ve altyapı sistemi

Yapı, doğal termal su ile yapay *hypocaust* ısıtmasını birlikte kullanır. Üç termal havuz aynı kaynaktan beslenir, su doğrudan yer altından havuzlara alınır ve doğudan batıya akar. Su kaynağı, üçüncü havuzun kuzeyinde yüzeye çıkar ve *natatio*'nun güneybatı köşesindeki yaklaşık 3,5 m derinlikteki noktaya bağlanır (Şenyurt 2016, 114-115). Borgia, sıcak suyun yer altından kanalize edilerek doğrudan kullanıldığını, bazı yerlerde hâlâ yüzeye çıktığını ve doğal sıcak buharın bazı bölümlerde bir zemin ısıtma sistemi (hypocaust) olarak kullanıldığının saptandığını belirtir (Borgia 2019, 89).

Bostan ve Urfalıoğlu, praefurnium (fırın) yükseltilmiş zemin altındaki boşluklarda sıcak hava ve buhar dolaşımı ilkesiyle çalışan sistemin bazı mekanlarda *laconicum* (doğal sıcak buhar odası) varlığına işaret ettiğini ve Sarıkaya'da pilae ve dikmelerin *traverten* kayaçtan olduğunu, bu sistemde buhardan farklı olarak doğrudan termal sıcak suyun kullanılmış olabileceğini belirtmektedir (Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 16-17). Cephenin arkasındaki eğimli kısmın bir ahşap çatı konstrüksiyonunu desteklendiği, yani iç havuz ve üçüncü havuzun orijinalinde ahşap çatıyla örtülü olduğu belirtilmektedir (Şenyurt 2016, 115). Isıtma sistemi kalıntıları ve çizimi aşağıda görülebilir.

Resim 14. Sarıkaya hypocaust kalıntıları (solda) ve yapım tekniği şeması (sağda: Duvar, Zemin, Baca Kanalı, Praefurnium). Kaynak: Bostan ve Urfalıoğlu 2022, Görsel 17.

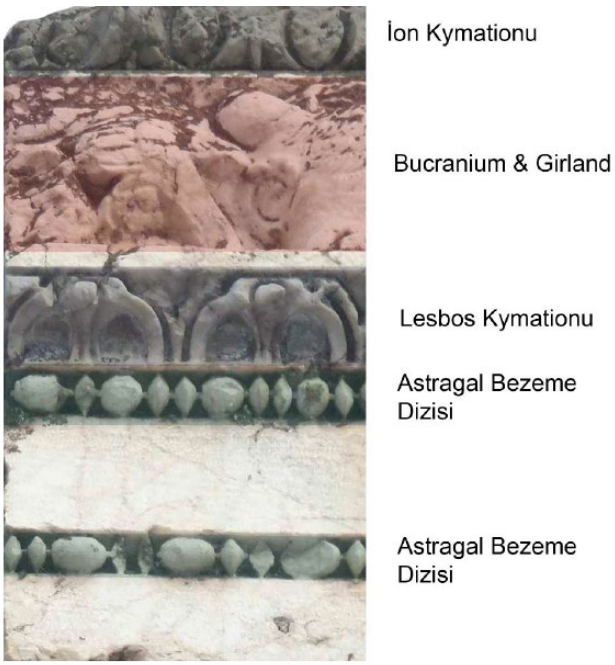
6.4. Malzeme ve yapım tekniği

Başıbüyük vd. yapmış oldukları çalışmayla iki ana doğal taşı ayırmaktadır. Batı cephesi, havuzlar ve döşemelerde mermer, yalnızca temel seviyesinde korunan iç duvarlar ile havuz basamaklarında kireçtaşı kullanıldığını belirtmektedirler (Başıbüyük vd. 2019, 233, 239). Mermerin ilçe merkezinin yaklaşık 1 km güneyindeki Paleozoyik Kırşehir Masifi'ne ait Bozçaldağ kayaçlarından, kireçtaşının ise birkaç km kuzey-kuzeydoğudaki sedimanlardan sağlandığı düşünülmektedir. Kireçtaşı, porozite, sertlik, basınç ve yüzey aşınma dayanımı bakımından mermere göre daha dayanıksız olmakla birlikte, düşük maliyet, işlenebilirlik ve ısı yalıtımı gibi nedenlerle iç kısımlarda tercih edilmiştir (Başıbüyük vd. 2019).

Su kanalları ve temellerde de genellikle kireçtaşı kullanılmıştır. Hypocaust *pilae*leri traverten, üçüncü havuz zemini bazalt ve mermer, kuzeydoğudaki geç dönem mekânı ise altıgen mermer taşlarla *opus sectile* ile döşenmiştir (Şenyurt 2016, 114-115; Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 16). Cephe arşitravı, mermer bloklardan oluşur (Şenyurt 2016, 115). Ana havuzların masif tonozla örtülü olduğuna dair veri yoktur ve yalnızca ahşap çatı çıkarımı mevcuttur.

6.5. Süsleme ve mimari bezeme özellikleri

Süslemenin odağı Korinth düzenli batı cephesi ve mermer arşitravıdır. Kemer ayaklarını oluşturan bloklar Attik-İon kaide üzerinde yivsiz yarım-sütun ve Korinth başlığıyla bezenmiştir. Başlık üzerindeki, üst kenarı boncuk dizisiyle biten arşitravda sırasıyla İon kymationu (yumurta dizisi), boğa başı (*bucephalion*)-girland frizi ve yeniden yumurta dizisi yer alır (Şenyurt 2016, 115). Bostan ve Urfalıoğlu, bu diziyi daha ayrıntılı şekilde en üstte İon kymationu, altında bucephalion ve girland ile bucephalion'un iki yanında *yılan figürleri*, altta Lesbos kymationu ve astragal dizisiyle biten friz olarak tanımlamışlardır (Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 14-15). Borgia friz için boğa başları ve girlandlar, üzerinde rozetler tanımını vermektedir (Borgia 2019, 87).

Resim 15. Sarıkaya batı cephesi arşitravı bezeme dizileri (İon kymationu, bucephalion ve girland, Lesbos kymationu, astragal). Kaynak: Bostan ve Urfalıoğlu 2022, Görsel 14.

Arşitrav üzerinde bulunması gereken saçaklık (korniş) bloklarından biri, kuzeydeki yarım-daire havuzcuğun önünde bulunmuş olup üzerinde sırasıyla diş kesimi, yumurta dizisi, düz silme, yumurta dizisi ve en üstte palmet dizisi taşır (Şenyurt 2016, 115). Bezemenin sembolik anlamı ise girland içindeki bitkisel motifler zenginlik ve bereketi, Anadolu'da Neolitik'ten beri dinsel sembol olan boğa başları ise kutsal alanlarda kurban edilip dinsel yapıların duvarlarına asılan boğa başlarını temsil eder (Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 15). Ayrıca heykel parçaları ve üçüncü havuz dolgusunda 7 cm çapında, bir yüzünde haç kabartması ve Latince yazıt bulunan taş bir madalyon ele geçmiştir (Şenyurt 2016, 116-117). Cephe detayı ve arşitrav kabartmaları aşağıda görülür.

Resim 16. Sarıkaya -batı cephesi detayı (solda) ve arşitrav üzerindeki kabartmalar (sağda), 2009. Kaynak: Bostan ve Urfalıoğlu 2022, Görsel 13.

6.6. Kullanım evreleri ve işlevsel değerlendirme

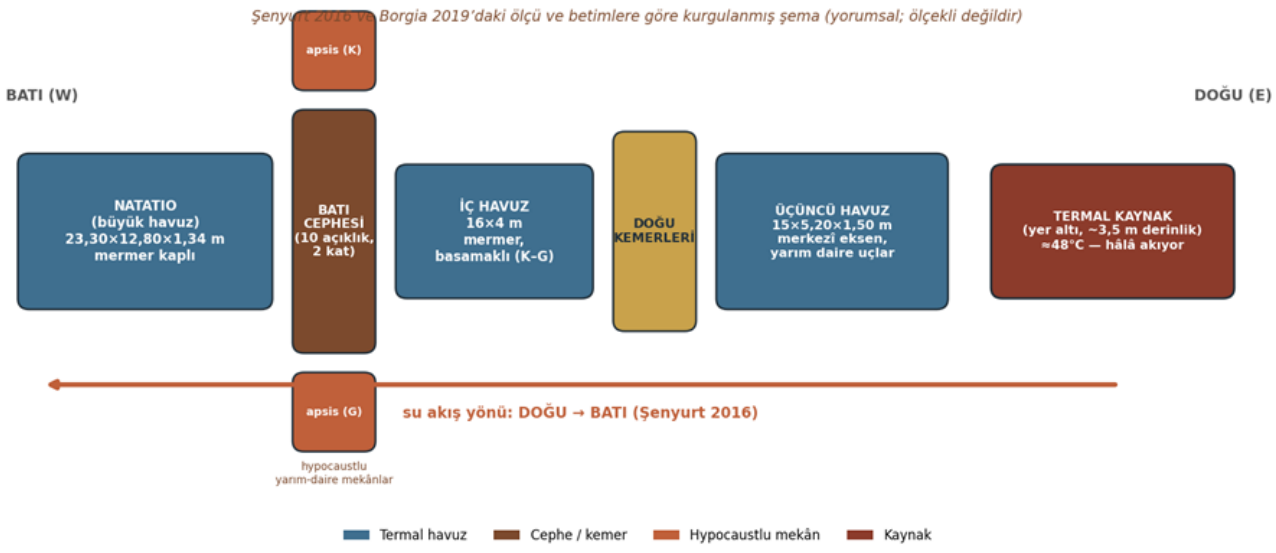
Yapı, süsleme özellikleri ve buluntulara göre MS 2. yüzyıl ortasında inşa edilmiştir. İç havuz dolgusunda bulunan Antoninus Pius (138-161) dönemi bronz sikke (ön yüz imparator büstü, arka yüz Erciyes/Argaeus Dağı) en erken kesin tarihleme verisini sağlar (Şenyurt 2016, 116-117; Yılmaz vd. 2015). Kazı buluntuları, yapının uzun ve çok-dönemli kullanımını belgelemektedir. Kemerlerin kuzeybatı dolgusunda MÖ I. bin yıla ait işlemeli bir kemik obje,

Selçuklu (12-13. yy) koku kabı ve iki yönlü ahşap tarak (ortasında güneş ve iki yanında aslan kabartmalı), Osmanlı III. Ahmed dönemi altın ve gümüş sikkeler (1703-1704); Geç Roma/Doğu Roma dönemine ait haç ve Latince yazıtlı taş madalyon (Şenyurt 2016, 114-117). Kireçtaşı duvarlarla çevrili 280x130 cm ölçülerinde bir mezar odasında ise bir iskelet, Geç Roma sikkesi ve bir haç bulunmuştur (Şenyurt 2016, 114; Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 14).

İşlevsel olarak yapı, doğal ve yapay ısıtmayı birleştiren, şifa ve dinsel boyutları olan "kompleks termal / imparatorluk hamamı" tipine yaklaşmaktadır. Nitekim *Basilika Therma* adının sözlük anlamı da "imparatorluk hamamı"dır. Mimari özellikleri, havuzların konumu, simetrik cephe kemerleri ve yarım-daire mekânların oluşturduğu merkezi eksen nedeniyle yapının kısmen simetrik imparatorluk plan tipi sınıfına dâhil olabileceğini önerilmektedir (Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 6, 18). Dinsel boyut, *natatio* içindeki haç kabartmalı vaftiz taşı, çevredeki mezar odası ve Iustinianus dönemi bir yazıta göre alanın "Dios'un mezarı/kutsal alanı" olarak anılmasıyla anlaşılmaktadır (Borgia 2019, 89; Métivier 2005, 308; Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 11, 18).

6.7. Kullanım Kurgusu

Cephenin kuzey ve güney uçlarında, doğuya açılan ve hypocaust ile ısıtılan birer yarım-daire (apsis formlu) mekân bulunur (Borgia 2019, 89; Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 16). Üçüncü havuzun kuzeyinde hypocaustlu iki mekân, kompleksin kuzey ve doğusunda ise işlevleri henüz net olmayan, düzenli yerleşimli başka mekânlar açığa çıkarılmıştır (Şenyurt 2016, 115; Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 17-18). Şenyurt, cephenin arkasındaki eğimli kısmın bir ahşap çatı konstrüksiyonunu desteklediğini, yani iç havuz ve üçüncü havuzun üzerinin özgününde ahşap çatıyla örtülü olduğunu belirtir (Şenyurt 2016, 115). Havuzların dizilimi ve su akışı aşağıdaki görselde takip edilebilir.

Resim 17. Havuz dizilimi, ölçüler ve su akışı. Şenyurt 2016 ve Borgia 2019 verilerine dayanılarak bu rapor için hazırlanmıştır.

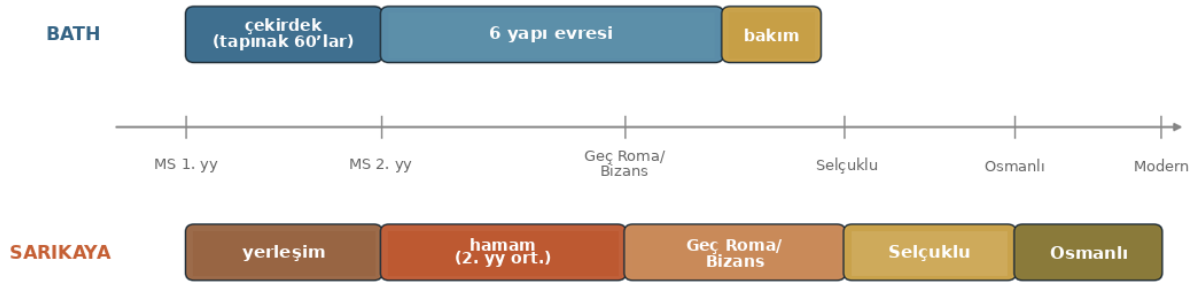
7. KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

7.1. Konum ve kent içindeki yeri

Ortak nokta belirgindir. Her iki hamam da doğal sıcak kaynağın hemen üzerinde ve yanında, kaynaktan beslenecek biçimde kurulmuştur (Cunliffe 1969, 95; Şenyurt 2016, 111). Farklılık kentsel bağlamdadır. **Bath** bir kutsal alan içinde -Sulis Minerva Tapınağı, kutsal kaynak rezervuarı ve (muhtemel) tiyatro ile birlikte bütünleşiktir. Su kaynağı, tapınak ve hamam tek bir dinsel-mimari küme oluşturur (Cunliffe 1969, 103-104; Cousins 2016, 1). **Sarıkaya** ise bir yol kavşağında, su kaynağının çevresinde büyüyen ve MS 451'de piskoposluk merkezi haline gelen bir yerleşimin çekirdeğidir (Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 5-6).

7.2. Tarihlendirme ve kullanım evreleri

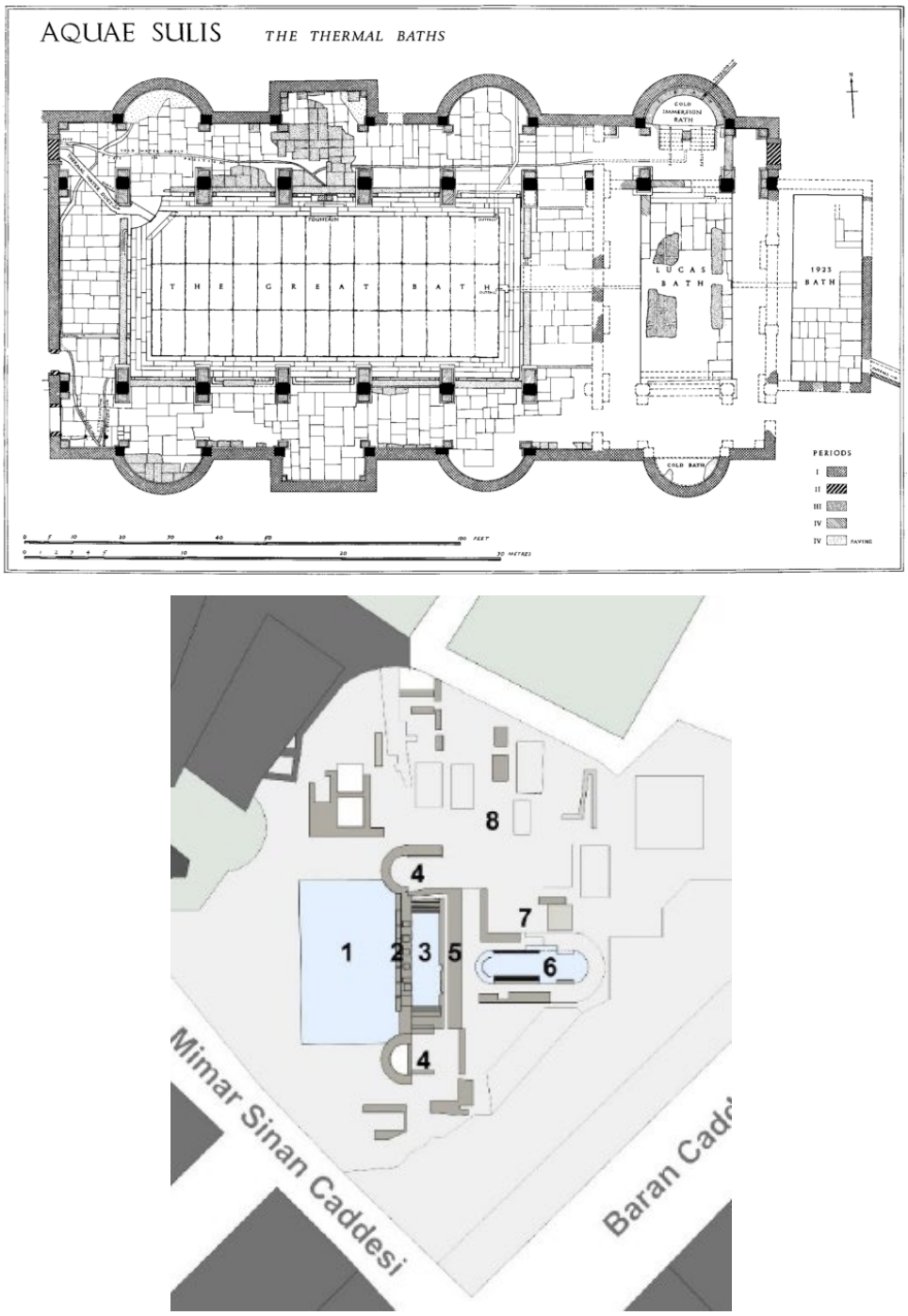
İki yapı da tarihlendirme belirsizliği taşır, ancak biçimleri farklıdır. **Bath** için hamamın doğrudan tarihi yoktur ve altı evre belgelenmiştir. Mutlak tarihleri büyük ölçüde açık uçludur ve tek somut veri bir Hadrian sikkesinin sağladığı *terminus post quem*tir (Cunliffe 1969, 129-130; Knowles 1926, 18). **Sarıkaya** için ise Antoninus Pius sikkesi yapı için MS 2. yüzyıl ortası *terminus*u sağlar (Şenyurt 2016, 116-117; Akın ve Erdoğan 2022). Kullanım sürekliliğinde fark açıkça anlaşılmaktadır. Sarıkaya, arkeolojik buluntulara göre Geç Roma-Bizans-Selçuklu-Osmanlı boyunca kesintisiz kullanılmıştır. Bath için ise geç dönem daha çok Geç Roma bakımı ve terk edilme süreciyle anılır (Cunliffe 1969, 131; Şenyurt 2016, 114-117).

Resim 18. Karşılaştırmalı kullanım kronolojisi. Bath: erken çekirdek ve çok evreli gelişim; Sarıkaya: 2. yy hamamı ve kesintisiz Bizans-Selçuklu-Osmanlı kullanımı.

7.3. Plan şeması ve mekân organizasyonu

İki yapı da merkezi eksenli bir yapıdadır ancak eksenin niteliği farklıdır. **Bath**, doğu-batı doğrultusunda uzun ve doğrusal bir eksende, ortadaki Great Bath'i iki uçta havuzlar ve yapay ısıtmalı takımlarla çevrilidir. Bunun yanında *apodyterium, tepidarium, caldarium, laconicum, frigidarium/natatio* ve büyük hol gibi birimler ayrı ayrı ve dolaşım açıktır (Cunliffe 1969, 108-110, 128). **Sarıkaya** ise anıtsal cephe ve arkasında merkezi eksende dizilen üç havuz şemasına sahiptir. *Caldarium/tepidarium/frigidarium* gibi birimler kesin biçimde ayrılmamış, yalnızca yorum düzeyinde önerilmiş ve planın sınırları bilinmemektedir (Şenyurt 2016, 114-115; Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 18). Buna göre plan ve mekânsal ayrışma bakımından Bath daha gelişkin bir görünüm sergilemektedir. Tabi bu farkın bir bölümü, Bath'in çok daha ayrıntılı yayımlanmış olmasından kaynaklanır. Anıtsallık açısından ise Sarıkaya'nın on açıklıklı ve bezemeli cephesi tek bir öge olarak Sarıkaya örneğini ön plana çıkarmaktadır.

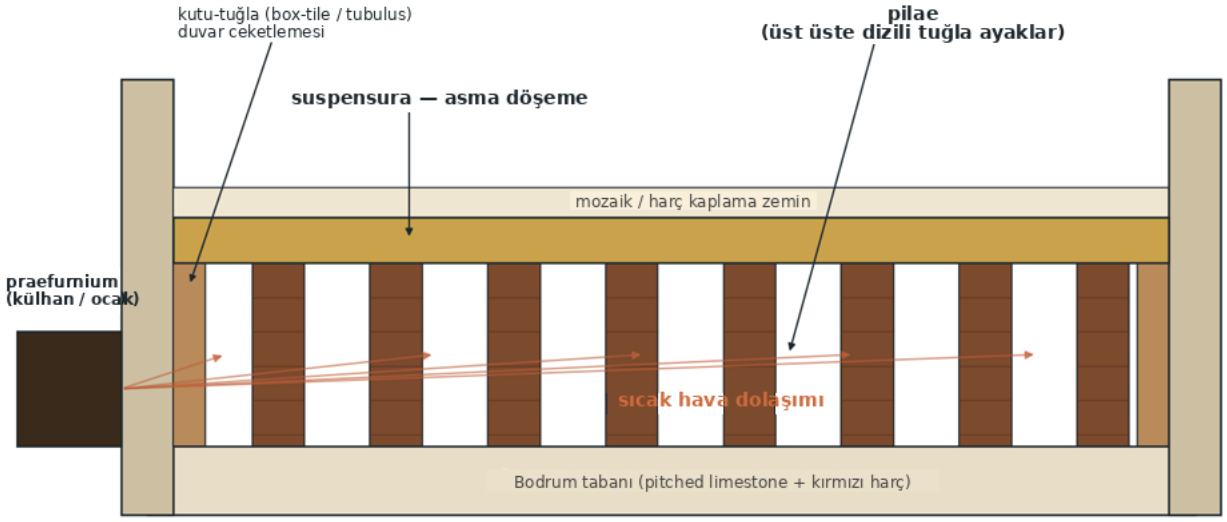

Resim 19. Plan karşılaştırması (ölçekler farklıdır). Üst: Bath (Cunliffe 1969, fig. 31) Alt: Sarıkaya (Bostan ve Urfalıoğlu 2022, Görsel 16)

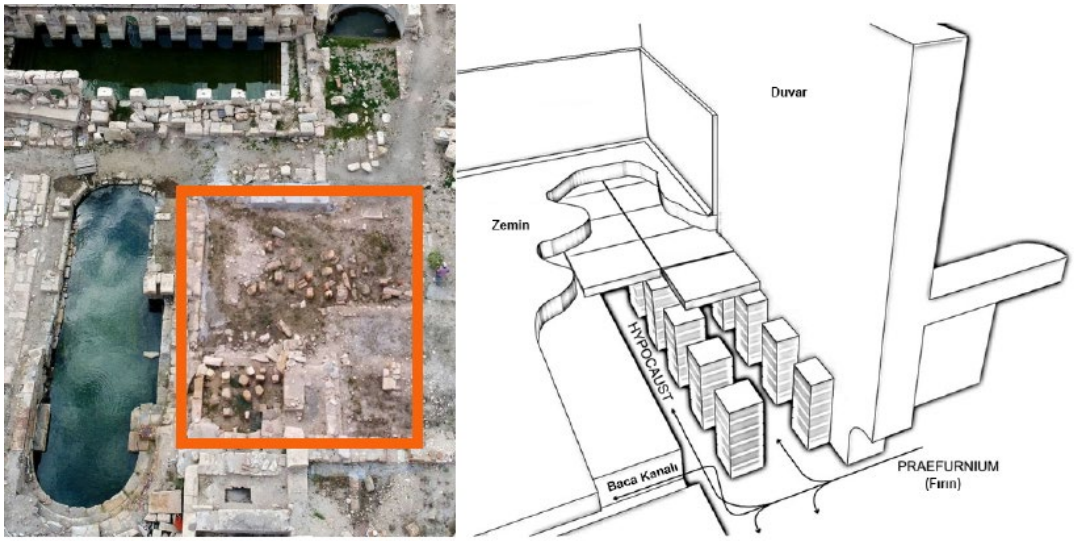
7.4. Isıtma ve su sistemi

Her iki yapı da doğal termal suyu *hypocaust* ile yapay ısıtmayla birleştirir ve kaynak sıcaklıkları birbirine yakındır (Bath yaklaşık 49°C; Sarıkaya yaklaşık 48°C) (Cunliffe 1969, 110-111, 147; Borgia 2019, 87-89). Farklar ise teknik ayrıntı ve belgelenme düzeyinde öne çıkmaktadır. **Bath**'te masif kurşun tesisat ve denetim bacalı, içinde yürünebilen planlı bir drenaj ağı ayrıntılı biçimde belgelenmiştir (Cunliffe 1969, 121-127). **Sarıkaya**'da su doğrudan yer altından havuzlara alınır, üç havuz aynı kaynaktan beslenip su doğudan batıya akar ve *pilae* traverten taştandır. Teknik altyapının korunma düzeyi de farklıdır. **Bath**'te kurşun taban ve bronz

sürgü *in situ*(orijinal yerinde), Sarıkaya'da *hypocaust* yalnızca bazı mekanlarda takip edilebilmektedir. Aşağıdaki ısıtma ve su sistemlerini karşılaştırılması görülebilir.

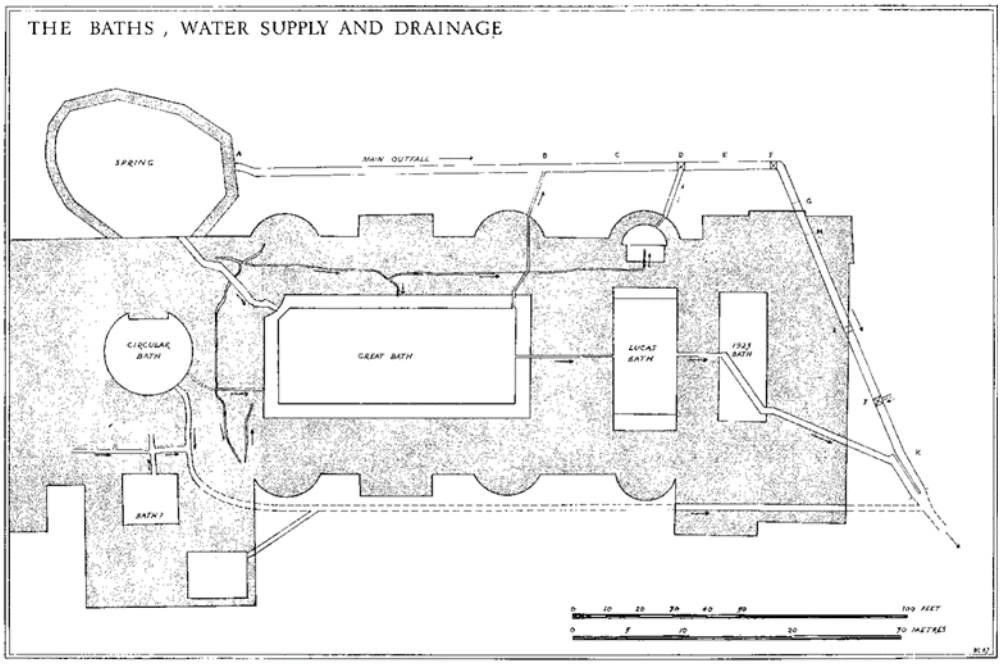

(A)

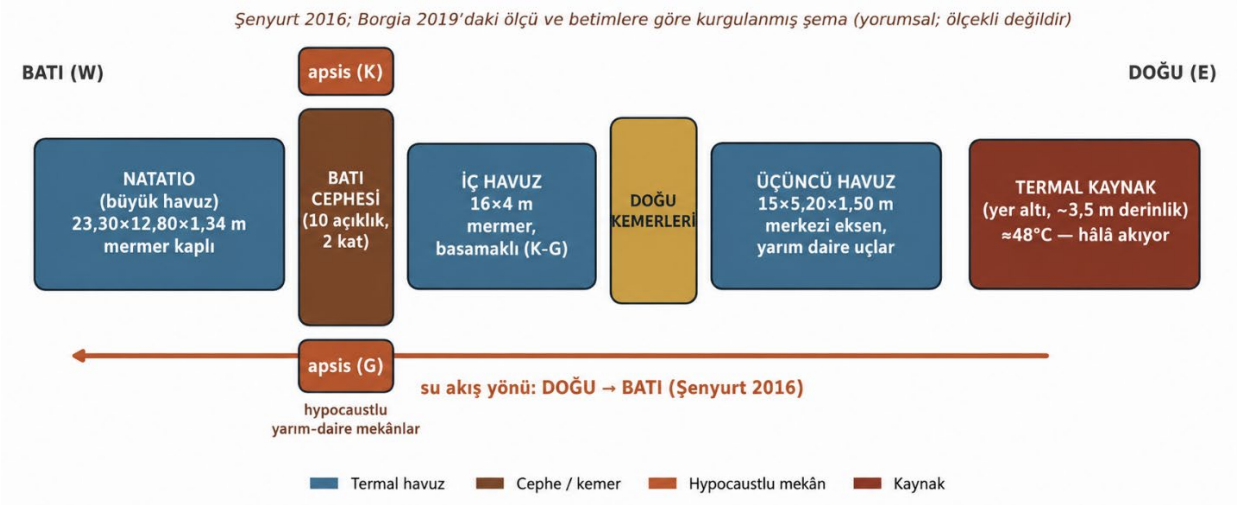

(B)

Resim 20. Hypocaust sistemi karşılaştırması. A: Bath kesiti (Cunliffe 1969). B: Sarıkaya yapım tekniği (Bostan ve Urfalıoğlu 2022, Görsel 17).

(A)

(B)

Resim 21. Su ve drenaj karşılaştırması. A: Bath tahliye ve denetim bacalı drenaj (Cunliffe 1969, fig. 40). B: Sarıkaya üç havuz ve doğu-batı su akışı.

7.5. Malzeme ve yapım tekniği

Malzeme, bölgesel jeolojik kaynaklara göre belirgin biçimde farklılık göstermektedir. **Bath**, yerel oolit (Bath taşı), masif kurşun astar/boru ve tuğla beşik tonoz yani üstyapıda taş tonoz geleneği açıkça görülmektedir (Cunliffe 1969, 96, 98, 116-120, 126). **Sarıkaya**, cephe/havuz/döşemede yerel mermer (Bozçaldağ), iç duvarlarda kireçtaşı, *pilae*'de traverten, üçüncü havuzda bazalt ve geç dönemde opus sectile kullanılmışken üstyapıda ise yalnızca ahşap çatı olduğu varsayılmaktadır (Başıbüyük vd. 2019, 233, 239; Şenyurt 2016, 114-115). Bu farklılık iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi kaynak geleneği farkı olarak Bath, kurşun ve tuğla bolluğuna dayalı bir su-yalıtımı ve tonoz teknolojisi geliştirmiş, Sarıkaya ise farklı taş türlerinden (mermer/kireçtaşı/traverten/bazalt) bir malzeme anlayışı benimsemiş olabilir. İkincisi ise her iki

yapının araştırılmasına dayalı sonuçlardır. Bath'in tonoz kanıtı (kama taşları, kesitler) korunup yayımlanmışken, Sarıkaya'nın üst örtüsüne dair veri sınırlıdır.

7.6. Süsleme ve estetik özellikler

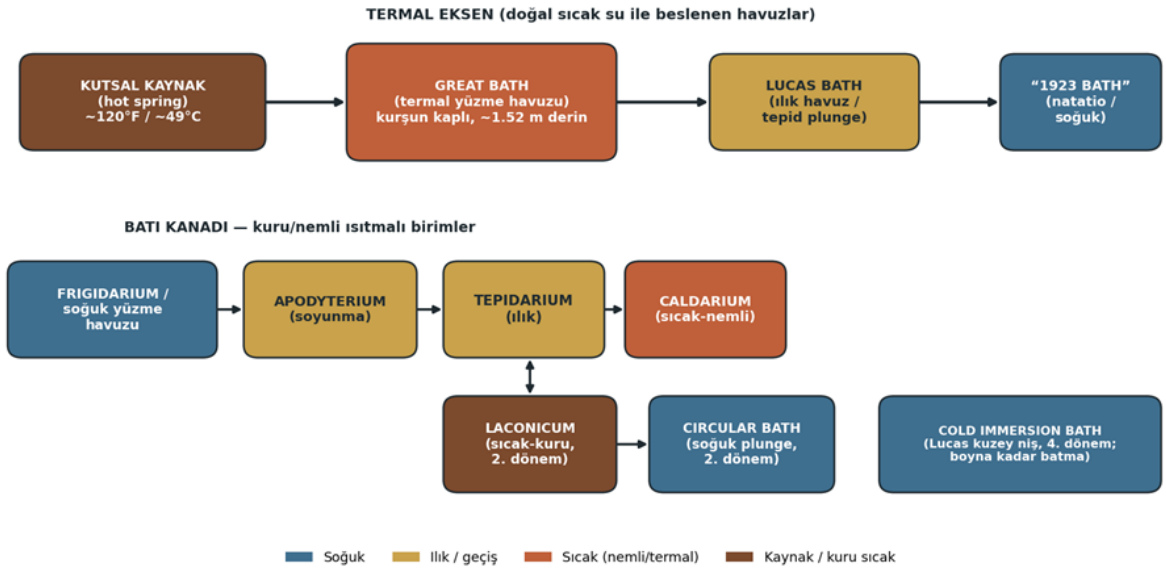
Bezeme stratejisi belirgin biçimde farklıdır ve bu fark, iki yapının kentsel bağlamıyla da tutarlıdır. **Bath** hamamı görece sade ve anıtsaldır. Etki, süslemeden çok anıtsallığa bırakılmış, asıl figürlü süslemeler (Gorgon alınlığı) bitişik tapınağa ayrılmıştır (Cunliffe 1969, 97; Cousins 2016, 1-2). **Sarıkaya**'da ise cephenin kendisi bezemelerle vurgulanmıştır. Korinth başlıklar ve bucephalion-girland frizli, kymationlu, yılan figürlü yekpare mermer arşitrav, kamusal bir gösteri oluşturur (Şenyurt 2016, 115; Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 14-15). Statü açısından her iki yapı da yüksek kamusal niteliğine işaret etmektedir. Bu durum Bath'te kutsal alan bütünlüğü ve ölçek, Sarıkaya'da ise *Basilika Therma* adı ve cephe bezemesi üzerinden anlaşılmaktadır (Cunliffe 1969, 97; Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 6, 18). Aşağıdaki görsel iki bezeme stratejisini karşılaştırır.

Resim 22. Cephe ve bezeme stratejisi karşılaştırması.

7.7. İşlevsellik

İşlevsel olarak her iki hamam yapısı da yıkanma, şifa, sosyalleşme, dinsel boyut içermektedir. Her iki yapı da doğal termal suda yıkanma ile yapay ısıtmalı odalar arasında seçenek sunar ve kutsal/şifa nitelikleri taşır (Cunliffe 1969, 102, 130-131; Borgia 2019, 90). Kullanıcı dolaşımı açısından **Bath**, holden başlayıp doğuya termal havuzlara, batıya ısıtmalı takıma yönelen açıkça anlaşılan bir dolaşım sunar (Cunliffe 1969, 128). **Sarıkaya**'da ise deneyim cephe-natatio-iç havuz ve üçüncü havuz ekseni etrafında kurulur, ancak dolaşımın ayrıntısı planın eksikliği nedeniyle kısmen belirsizdir (Şenyurt 2016, 114-115). Dinsel-kamusal temsil açısından **Sarıkaya**'nın anıtsal cephesi güçlü bir etki taşırken, **Bath**'in etkisi iç mekân ölçeği ve kutsal alan bağlamındadır. Aşağıdaki görsel işlev/sıcaklık bölgelerini karşılaştırır.

(A)

(B)

Resim 23. İşlev / sıcaklık bölgeleri karşılaştırması. A: Bath, termal eksen ve ısıtmalı birimler; B: Sarıkaya , natatio, iç havuz, eliptik havuz işlevsel-termal.

8. KARŞILAŞTIRMA TABLOSU

Ölçüt	Bath (Aquae Sulis)	Sarıkaya (Aquae Sarvenae)	Değerlendirme
Konum	Kent merkezi; kutsal alan (tapınakve kaynak) içinde	Kaplıca Mah.; yol kavşağında, kaynak üzerinde	İkisi de kaynak üstünde; bağlam farklı (kutsal alan / yol-yerleşim)
Tarihlendirme	Hamam için doğrudan tarih yok; Hadrian sikkesi Terminus Post Quem	Bina MS 2. yy ortası (Antoninus Pius); yerleşim 1. yy	İkisinde belirsizlik; Sarıkaya'da sikke T.P.Q. daha net
Kullanım evreleri	6 yapı evresi (Cunliffe); geç Roma bakımı ve terk	Kesintisiz: Roma-Bizans-Selçuklu-Osmanlı	Bath çok-evreli/erken; Sarıkaya uzun süreli sürekli

Ölçüt	Bath (Aquae Sulis)	Sarıkaya (Aquae Sarvenae)	Değerlendirme
Plan şeması	Uzun D-B doğrusal eksen; merkezî Great Bath	Cephe ve merkezi eksende üç havuz; sınırlar bilinmiyor	Bath daha okunabilir/karmaşık; Sarıkaya cephe-odaklı
Mekân birimleri	Apodyterium, tepidarium, caldarium, laconicum, frigidarium/natatio, hol	Natatio , iç havuz , üçüncü havuz; apsisli hypocaust mekânları	Bath'te birimler ayrık; Sarıkaya'da işlev yorum düzeyinde
Isıtma sistemi	Hypocaust (pilae/suspensura/tubuli/praefurnium)	Hypocaust (traverten pilae/praefurnium)	Ortak teknik; Bath'te daha ayrıntılı belgeli
Su sistemi	Yaklaşık 49°C; kurşun boru; planlı drenaj	Yaklaşık 48°C; yer altından havuzlara; D-B akış	Sıcaklık benzer; Bath'te debi/drenaj çok daha ayrıntılı
Malzeme	Oolit, kurşun, tuğla, kesme taş, mozaik	Mermer, kireçtaşı, traverten, bazalt, opus sectile	Bölgesel jeolojiye göre farklı malzeme rejimi
Yapım tekniği	Ahşap çatı -masif beşik tonoz (tuğla)	Ahşap çatı (çıkarım); masif tonoz verisi yok	Bath'te taş tonoz geleneği belgeli; Sarıkaya'da yok
Süsleme	Sade/anıtsal; asıl figür bitişik tapınakta (Gorgon)	Bucephalion-girland frizli Korinth cephe	Sarıkaya cephe bezemesiyle; Bath çerçeve/ölçekle öne çıkar
Günümüze ulaşan durum	İç mekân/havuz sağlam	Cephe ve havuz iyi	İkisi de kısmi; farklı bölümler korunmuş
Tahribat kaynağı	19. yy kazıları (stratigrafi kaybı); modern yapı	20. yy betonarme altyapı; mermer bozulması	İkisinde de geç/modern müdahale belirleyici

Tablo 1. Kapsamlı karşılaştırma tablosu.

9. TARTIŞMA

İki yapının karşılaştırması, aynı arkeolojik yapı türünün (termal Roma hamamı) farklı bölgesel ve tarihsel koşullarda nasıl biçimlendiğini gösterir. **Temel benzerlikler**; doğal sıcak kaynak üzerine kuruluş, doğal ve yapay (hypocaust) ısıtmanın birlikteliği, birbirine yakın kaynak sıcaklıkları (yaklaşık 48–49°C), geniş *natatio*ların yapının odağını oluşturması ve güçlü bir şifa-dinsel boyuttur (Cunliffe 1969, 128-131, 147; Borgia 2019, 87-90). Bu ortaklıklar, Sarıkaya literatürünün yapıyı doğrudan Aquae Sulis ile karşılaştırmasıyla da tescillenir (Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 10-11, 18).

Temel farklılıklar ve olası nedenleri: Plan kurgusu, Bath'in uzun, çok-birimli doğrusal ekseni ile Sarıkaya'nın cephe-odaklı üç havuzlu şeması. Bu fark kısmen kaynağın ve arazinin niteliğine, kısmen de belgelenme düzeyine bağlanabilir. Bath ayrıntılı biçimde yayımlanmışken Sarıkaya'nın planı henüz tam çıkarılmamıştır (Cunliffe 1969, 128; Borgia 2019, 87-88). **Üstyapı/teknik**, Bath'te masif taş beşik tonoz geleneği belgeliyken, Sarıkaya'da yalnızca ahşap çatı çıkarımı vardır. Bu, malzeme tercihiyle ve korunma/kazı durumuyla ilişkilendirilebilir (Cunliffe 1969, 116-120; Şenyurt 2016, 115). **Bezeme anlayışı**, Bath'te anıtsal olmakla beraber sadelik ve süslemenin bitişik tapınakta yoğunlaşması söz konusuyken, Sarıkaya'da anıtsal bezeli cephe öne çıkmaktadır. Bu zıtlık, iki yapının kentsel farkını yani kutsal alan bütünlüğü ve yol kavşağında geçiş güzergahında bulunmasından kaynaklı olabilir (Cousins 2016, 1-2; Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 14-15). **Kullanım sürekliliği**, Sarıkaya'nın Osmanlı'ya dek kesintisiz kullanımı, kaynağın kesintisiz akışı ve yol güzergahındaki konumuyla açıklanabilir.

10. SONUÇ

Tamamen bilimsel rapor ve yayınlara dayanan bu karşılaştırma, Aquae Sulis (Bath) ve Aquae Sarvenae / Basilika Therma (Sarıkaya) hamamlarının aynı arkeolojik türün, doğal sıcak kaynağa dayalı, doğal ve yapay ısıtmanın birlikte kullanıldığı, şifa-dinsel işlevli termal Roma hamamı olarak iki güçlü örneği olduğunu ortaya koyar. Plan açısından daha okunabilir ve mekânsal olarak daha ayrışmış olan Bath, teknik altyapı (kurşun tesisat, planlı drenaj, taş tonoz) bakımından da daha gelişkin ve ayrıntılı belgeli olan yine Bath olarak öne çıkmaktadır (Cunliffe 1969, 116-127). Anıtsal cephe bezemesi ve kesintisiz çok-dönemli (Roma-Bizans-Selçuklu-Osmanlı) kullanım bakımından ise Sarıkaya öne çıkar (Şenyurt 2016, 114-117; Bostan ve Urfalıoğlu 2022, 14-15). Günümüze ulaşan kalıntılar açısından iki yapı da kısmidir ve farklı bölümleri korunmuştur. Bath'te iç mekân ve havuzlar sağlam ama stratigrafi zayıfken, Sarıkaya'da cephe/havuz iyi ama büyük bölüm gömülü ve modern altyapıyla tahrip olmuştur.

11. KAYNAKÇA

Akın, E. S. ve Erdoğan, A. (2022). İnsansız Hava Araçları (İHA) ile Arkeolojik Alanlarda Belgeleme: Sarıkaya Roma Hamamı (Therma Basilica) Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 26(3), 335-343.

Başıbüyük, Z., Ekincioğlu, G. ve Önal, M. M. (2019). Yozgat Sarıkaya Termal Roma Hamamı'nda Kullanılan Doğal Yapı Taşları ve Mühendislik Özellikleri. Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 34(1), 233-244.

Borgia, E. (2019). Preliminary Considerations on Thermal Spas in the Eastern Roman Provinces: The Case of Asia Minor. In M. Bassani, M. Bolder-Boos ve U. Fusco (eds.), Rethinking the Concept of "Healing Settlements" (Archaeopress Roman Archaeology 52), 81-93. Oxford: Archaeopress.

Bostan, E. ve Urfalıoğlu, N. (2022). Yozgat Sarıkaya Roma Hamamı ile İlgili Bir Değerlendirme. Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 3(4), 1-22.

Chantre, E. (1898). Mission en Cappadoce 1893-1894 ("Nefez-Keui, Césarée, Terzili-Hammam"). Paris: Ernest Leroux.

Cousins, E. H. (2016). “An Imperial Image: The Bath Gorgon in Context.” Britannia/ AAM.

Cousins, E. H. (2020). The Sanctuary at Bath in the Roman Empire. Cambridge Classical Studies. Cambridge: Cambridge University Press.

Cunliffe, B. (1987). The City of Bath. New Haven: Yale University Press (First American Edition).

Cunliffe, B. W. (1969). Roman Bath. Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London, No. XXIV (I. A. Richmond ve diğerlerinin katkılarıyla). Oxford: The Society of Antiquaries.

Fagan, G. G. (1999). Bathing in Public in the Roman World. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Haines, R. C. (1985). Die Badeanlage von Terzili Hamam. Mit einer Einführung von Kurt Bittel. Istanbuler Mitteilungen 35, 227-235.

Hild, F. ve Restle, M. (1981). Tabula Imperii Byzantini 2: Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Hingley, R. (2008). The Recovery of Roman Britain 1586-1906: A Colony So Fertile. Oxford Studies in the History of Archaeology. Oxford: Oxford University Press.

Knowles, W. H. (1926). “The Roman Baths at Bath; with an Account of the Excavations conducted during 1923.” Archaeologia 75, 1-18.

KOP/TÜBİTAK-TÜSSİDE. Jeotermal Kaynakların Değerlendirilmesi Projesi-Yozgat İl Raporu (Sarıkaya Jeotermal Alanı).

Ramsay, W. M. (1890). The Historical Geography of Asia Minor. London: John Murray.

Savani, G. (2017). Rural Baths and Bathing: Socio-Cultural Interactions in the Romano-British Countryside. Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Leicester.

Şenyurt, H. K. (2016). Sarıkaya Roma Hamamı Tarihçesi ve 2010-2015 Yılı Kazı Çalışmaları Sonuçları. I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı, I. Cilt, 110-121. Yozgat: Bozok Üniversitesi Yayınları.

Warner, R. (1797). An Illustration of the Roman Antiquities Discovered at Bath. Bath: W. Meyler.

Yılmaz, Ö., Becene, N., Hasırcı, B. ve Kaçmaz, G. (2015). Yozgat İli Sarıkaya İlçesi Roma Hamamı 2014 Yılı Temizlik ve Kazı Çalışması. 24. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 607-624.